

פרשת תרומה: אגרות הרמב"ם המרכזיות - חלק א'

פתיחה

למעט ספר בראשית, משה רבינו מוזכר בכל ספרי התורה - כאשר הפסוק השכיח ביותר המופיע שמונים ושתיים פעמים ופותח גם את פרשת תרומה הוא "וַיְדַבֵּר יְקֹנָן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר". **הרמב"ם** (הקדמה לספר בראשית) הקשה, מדוע גם בתחילת התורה לא כתוב וידבר ה' אל משה לאמר, אם כל התורה נאמרה למשה רבינו כאשר כתב את התורה במעמד הר סיני ובסוף חייו?

ותירץ, שלמרות שהתורה נאמרה למשה מפי הקב"ה, למעשה לא היה מדובר בדברים חדשים שנאמרו עתה למשה. התורה הייתה כתובה עוד לפני בריאת העולם, באש כתובה על גבי אש לבנה. משום כך לא שייך לומר בתחילת התורה וידבר ה' אל משה לאמר, כיוון שהדברים הועתקו ממעין ספר קדמון. ובלשונו:

"והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם, כמו שבא לנו בקבלה שהייתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. הנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם, אבל זה אמת וברור הוא, שכל התורה מתחילת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה מפיו של הקדוש ברוך הוא לאזניו של משה".

בעקבות הזכרת משה רבינו, נעסוק השבוע, וכן בשתי הפרשיות הבאות באגרות הרמב"ם, עליו נאמר 'ממשה עד משה לא קם כמשה', והשבוע נראה את העיסוק באגרת השמד ואגרת תימן. בכל אגרת נפתח ברקע כללי למאורעות התקופה שגרמו לרמב"ם לכתוב את האגרת, ולאחר מכן נדון בנושא ההלכתי אותו הוא מעלה.

אגרת השמד

ככל הנראה האגרות הראשונה אותה כתב הרמב"ם, היא אגרת השמד. באגרת זו, מתייחס הרמב"ם לגזירות שמד שאירעו בתקופתו על ידי המוסלמים, שהכריחו את האנשים תחת חסותם להתאסלם, או למות. כפי שכתב **הרב שילת** (אגרות הרמב"ם עמ' כה), מאורעות אלו גרמו לרמב"ם לנדוד מספרד לצפון אפריקה, משם לארץ ישראל ובסוף למצרים.

בעקבות איש אחד שפרסם אגרת בה טען שיש למות ולא להודות בנכונות האסלם, כתב הרמב"ם אגרת בה הוא קובע שניתן לומר את הנוסח המודה באסלם, ואין בכך איסור (וכפי שנראה להלן). כמו כן הוא תוקף את טענתו שכל מי שהודה באסלם נחשב מומר וכופר בה', שכן הודאה זו נחשבת הודאה באונס (מתוך כך גם נכנס לפירוט גדרי קידוש וחילול ה').

בנוסף, תוקף הרמב"ם את הטענה, שמי שמודה באסלם אין משמעות לשאר המצוות שהוא מקיים, שהרי מוכח ממקורות רבים שגם רשעים גמורים כמו עשיו, אחאב בן עמרי ונבוכדנצר קיבלו שכר על המצוות הבודדות שקיימו, קל וחומר אותם האנשים שאנוסים לחטוא מחמת השמד, שיש משמעות למצוות שהם מקיימים, ושיש לשבחם וללמד עליהם זכות.

האם האסלם עבודה זרה

כאמור, אחת הנקודות המרכזיות שבגינה כתב הרמב"ם את האגרת, היא הדיון האם צריך למסור את הנפש ולא לומר את הנוסח המודה בנכונות האסלם. הגמרא במסכת סנהדרין (עד ע"א) כותבת, שעל שלוש עבירות חובה להיהרג ולא לעבור, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. וכפי שראינו בעבר (תולדות שנה ב'), נחלקו הראשונים האם האסלם מוגדר כעבודה זרה:

א. **הריטב"א** (פסחים כה ע"ב ד"ה וכתב) **והרדב"ז** (ד, צב) נקטו, שכל דת שכופרת בתורת משה נחשבת עבודה זרה, גם אם מאמיניה סוברים שיש אלוקים אחד ללא גוף. ממילא לשיטה זו, גם האסלאם נחשב עבודה זרה, וצריך למסור את הנפש ולא להתאסלם. בעקבות כך נקטו **הדברי יציב** (יו"ד מ) **והציץ אליעזר** (יד, צא), שאסור להיכנס למסגד ככל בית עבודה זרה.

ב. **הרמב"ם** (אגרת לרבי עובדיה הגר) חלוק וכתב שדת מוגדרת כעבודה זרה, רק כאשר מאמיניה מבינים בצורה שגויה את האלוקות, אך מאמיני האסלאם מכיוון שהם מאמינים ב'ייחוד שלם שאין בו דופי' - לא נחשבים עובדי עבודה זרה. בעקבות כך פסקו **הבן איש חי** (רב פעלים יו"ד כח) **והרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד ז, יב) שאין איסור להיכנס למסגד. ובלשון הרמב"ם:

"על אלו הישמעאלים שאמרת שאינם עובדי עבודה זרה, ואמר לך רבך שהם עובדי עבודה זרה והאבנים שמשליכין בתרפותן הן למרקוליס, והשיב לך שלא כהוגן עד שהתעצבת אל ליבך ונכלמת וקרא עליך ענה כסיל כאיוולתו. תשובה. אלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפיהם ומלבם והם מייחדים לא-ל יתעלה יחוד כראוי."

אלא שלכאורה, גם אם לדעת הרמב"ם האסלאם אינו עבודה זרה, לא די בתירוץ זה, שכן כאשר מדובר בשעת השמד לכל השיטות יש להיהרג ולא לעבור. הרמב"ם עמד על קושיה זו ותירץ, שכיוון שההודאה באסלם אינה מחייבת מעשה אלא הודאה בפה בלבד, והמוסלמים יודעים שהודאה זו היא מלפה ולחוץ - אין חובה להיהרג¹.

עם זאת הוסיף הרמב"ם ונקט, שכל מי שביכולתו יעבור למדינה אחרת בה יוכל לקיים את המצוות - עליו לעשות כך, וכל מי שאינו עושה כך יראה את עצמו כמחלל שמיים באונס. כמו כן, אין לתלות את העיכוב בארצות השמד בטענה שעוד מעט יבוא המשיח, שכן אי אפשר לדעת מתי יבוא, וקיום המצוות אינו תלוי במשיח (ועיין בדף לפרשת חקת שנה ה').

אגרת תימן

בעקבות גזירות השמד, רבים מבני ישראל התבוללו ולא עמדו בלחץ. בעקבות כך, ובעקבות אדם שהציג את עצמו כמשיח בתימן ורבים נהו אחריו מתוך ייאוש, משיב הרמב"ם לחכם אחד מבני המקום שביקש את חוות דעתו. בדומה לכתוב אגרת השמד, הוא

¹ בעקבות כך הקשו, מדוע קובע הרמב"ם מיד אחר כך שהנהרג ולא הודה באסלם אינו עובר עבירה? והרי לדעת הרמב"ם (בניגוד לדעת התוספות) הנהרג למען המצוות כשאין חובה לעשות כך, נחשב מתאבד! **הרב רבינוביץ'** (יד פשוטה תפילין ד, יא) יישב שלמרות שמדובר בעבירה, מדובר בעבירה לשמה ולכן היא לא לגמרי איסור. **הרב שילת** (אגרות עמ' ג, הערה) תירץ, שכיוון שמעיקר הדין היה צריך למות כי מדובר בשעת השמד, ואין חובה למות רק כי המוסלמים יודעים שמדובר בהודאה שקרית, הנהרג, בכל זאת אינו עובר איסור כל כך.

קורא לצאת מארצות אלו, ומעודד את הנשואים להתחזק בדת האמת, ולא להיגרר אחרי שאר הדתות שניסו לחקות את היהדות בדרכים שונות - "ולא תדמה המלאכה הא-להית למלאכה אנושית אלא לתינוק שאין לו ידיעה באחת מהן".

עוד מוסיף הרמב"ם לחזק את שומעיו וכותב, שלמרות שרבים במהלך ההיסטוריה ניסו להכריז את עם ישראל בדרכים שונות, בסוף עם ישראל שרד ואף לא יכלה לעולם - ומטרת גזירות וניסיונות אלה לבדוק מי נאמן באמונת ה'. כמו כן דן הרמב"ם בשני נושאים בהם עסקו בעבר בהרחבה וניגע בהם גם השבוע - מי יכול להיות נביא (בהעלותך שנה ג') וחשוב הקץ (ויחי שנה ג').

מי ראוי להיות נביא

לשאלה מי ראוי להיות נביא מתייחס הרמב"ם בשני פנים. הראשון, האם גוי (במקרה של האגרת מוחמד) יכול להיות נביא כפי שטען אחד מהפושעים, דהיינו מאלו שהמירו את דתם לאסלם. השני, האם אותו יהודי שטען שהוא המשיח, אכן הוא המשיח:

אותו פושע טען שמוחמד הוא המשיח, והביא מספר ראיות מהפסוקים לחזק את דבריו. **הראשון**, בפרשת לך לך (יז, כ) נאמר לישמעאל "והרבתי אותו במאוד מאוד", וכן נאמר (שם) "ונתתיו לגוי גדול". **השני** בפרשת וזאת הברכה (דברים לג, ב) "הופיע מהר פארן", לכאורה הכוונה למשיח. **השלישי** בפרשת שופטים (יח, טו), "נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה'", הכוונה למוחמד.

את הראיה מהפסוק השלישי דחה הרמב"ם, שצריך להסתכל על ההקשר הכולל של הפסוקים. הפסוקים בפרשה זו דנים בשאלה כיצד ידעו בני ישראל את דבר ה', על כך עונה התורה שהקב"ה יקים להם נביא אמת שיסתובבו בקרבם, וכך לא יצטרכו לפנות אחרי ההבלים, הנחשים והקוסמים שאין ביכולתם לחזות את העתיד כלל, ובמקרים רבים הוכחו כשטויות. ובלשונו:

"וביאור הדבר שהוזהרנו בתחילת הפרשה מלהתעסק בקסמים ובמעוננים ובחוכמת הכוכבים.. וכשהזכירנו יתברך מלהתעסק בדברים אלו, אמר לנו שכל האומות חושבות שידועות מה שיתחדש קודם שיתחדש מן הדרך הזה, ואתה לא תדע מזה הדרך מה שעתידי להיות, אבל תדע אותו על ידי נביא שאקים לכם ויאמינו דבריו ולא יחטא בכל מה שיאמר."

א. **הרמב"ם** לא קיבל את דחיית הגויים מנבואה על בסיס הכתוב 'מאחריך כמוני', שמשמע שנביא חייב להיות יהודי, שכן לשיטתו אין מניעה שגוי יהיה נביא, וכפי שמובא בגמרא שאיוב ורעיו היו נביאים. עם זאת, במקרה בו אותו נביא מורה לבטל אחת ממצוות התורה שלא בהוראת שעה כפי שעשה מוחמד, מתברר שהוא נביא שקר ויש להורגו - שכן נבואת משה היא מעל כל הנבואות.

בנוסף לצורך שנבואות הנביא יתאמתו, ושדבריו לא יבטלו אחת ממצוות התורה, צריך שהוא יהיה ראוי לכך, דהיינו שיהיה חכם, עשיר ובעל מידות טובות. משום כך תמה על היהודים שסברו שאותו יהודי משוגע, אחד מעמי הארץ, הוא המשיח, שהרי אם נביא צריך להיות חכם ודבק בה', קל וחומר שכך גם המשיח. מה עוד, שהמשיח יתחיל לנבא בארץ ישראל. ובלשונו:

"אבל אני תמה ממך שאתה מבני תורה ועמדת על ספרי החכמים, האינך יודע, אחי, שהמשיח נביא גדול מאד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רבינו עליו השלום? ויש תימה בדבריך שאמרת שידוע בשלוה ויש אתו מקצת חכמה, התעלה על דעתך שבמידות האלו יהיה משיח? לפי שהוא עיקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר."

ב. **רבי יהודה הלוי** (א, קטו) חלק על הרמב"ם בשתי נקודות. הראשונה, להבנתו הנבואה היא 'סגולה ישראלית' טבעית, ורק מי שניחן בסגולה הישראלית יכול להיות נביא, ולכן וודאי שגוי אינו יכול להיות נביא. לא זו בלבד, לשיטתו אפילו גר אינו יכול להיות נביא, ולמרות שהוא התגייר, מכל מקום את הסגולה שיש לכל מי שאבותיו עמדו על הר סיני, אין לו.

השנייה, בעוד שלדעת הרמב"ם כדי להתנבא חובה להיות חכם בצורה יוצאת דופן, לדעת רבי יהודה הלוי (שם, מאמר א, מט), הנבואה היא דבר ניסי, וברצון ה' גם אדם פשוט יכול להתנבא. משום כך, בעוד שלדעת הרמב"ם במעמד הר סיני בני ישראל שמעו רק את שתי הדיברות הראשונות כי רק אותם יכלו להשיג בעיון שכלי, לשיטתו הם שמעו את כל עשרת הדיברות.

חשוב הקץ

נקודה נוספת אליה מתייחס הרמב"ם היא, האיסור לחשב את הקץ. בגמרא במסכת סנהדרין (צז ע"ב) מובאת מחלוקת האם מותר לחשב את הקץ. להלכה, למעט **האברבנאל** (מעייני הישועה, מעין א', תמר ב') שסבר, שהאיסור לחשב את הקץ נאמר רק במקרה בו מחשבים אותו על פי הכוכבים והמזלות ולא כאשר מחשבים באמצעות דברי חז"ל, רוב הפוסקים נקטו שתמיד יש בכך איסור.

למרות זאת במהלך הדורות, רבים בכל זאת חישובו, כגון **הרס"ג** אשר כתב את דעתו בספרו אמונות ודעות (מאמר ח'), **והרמב"ן** בספר הויכוח (היום השני). גם **הרמב"ם** למרות שבאגרת (עמ' קמב - ג) הוא חוזר ומדגיש שיש איסור לחשב את הקץ ואי אפשר לדעת בוודאות מתי יבוא, בפועל חישוב מתי תבוא הנבואה שהיא סימן מקדים לבוא המשיח, ושלח את חישובו באגרת. ובלשונו:

"ותמצא התחלת החשבון עד אותה העת אלפים ארבע מאות שמונים ושמונה שנה, שהסימן "בתפ"ח גאולים". ולפי ההקש הזה והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תשע מאות שבעים ושש ליצירה. ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת משיח, שנאמר (יואל ג' א'): "ונבאו בניכם ובנותיכם".

כיצד התיר לעצמו הרמב"ם לחשב? נראה שההיתר לכך מבוסס על הדרך שנימק את דברי רס"ג. להבנתם הסיבה שאסור לחשב את הקץ היא, שאי אפשר לדעת מתי הוא יבוא, ודבר זה גורם לבלבול ולספקות בעם. משום כך במקרה בו עם ישראל עייף מצרות הגלות ורוצים לעודדו - מותר לומר שהקץ קרוב.

עם זאת כפי שעולה מדבריו, בוודאי שחישוב הקץ וההתעסקות "במשיחים" למיניהם אינה טובה, ונראה שכתב את דבריו בלית ברירה. הוא מביא דוגמאות רבות מארצות ישמעאל, ספרד, פאס וצרפת, שבגלל חישובי קצים ואנשים שטענו שהם המשיח, גויים פגעו ביהודים שבסביבתם (ללא אפשרות אמיתית להתגונן).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...